

การสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

Creating Food Security of Organic Farmers In the Lower Northeast of Thailand

เพชรบุญ ฟักเกต¹ ชมพูนุท โมราชาติ² และ อุทัย อันพิมพ์³
Petchaboon Fakket,¹ Chompunoot Morachat² and Uthai Unphim³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยคือเกษตรกรในระดับแกนนำและเกษตรกรผู้ปฏิบัติที่ทำเกษตรอินทรีย์มาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี ในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ จำนวน 24 คน คัดเลือกแบบเจาะจง จากกลุ่มโรงเรียนเกษตรอินทรีย์บ้านดอนหมูดำบลขามเปี้ย อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 12 คน และกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคณะธรรมจังหวัดยโสธร และอำนาจเจริญ จำนวน 12 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกควบคู่การสังเกตที่ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยผู้เชี่ยวชาญวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหาและสังเคราะห์องค์ประกอบ

ผลการวิจัยพบว่า กลวิธีการสร้างความมั่นคงของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ให้ความสำคัญทั้งด้านการบริโภค ด้านการผลิตและด้านทรัพยากร เป็นกระบวนการที่เริ่มจากการนำทรัพยากรการผลิตดินและน้ำ และปัจจัยการผลิตหมุนเวียนต่างๆ ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย เงินทุน แรงงานและเครื่องจักรมาจัดการผลิตแบบอินทรีย์ที่ประกอบด้วย การจัดการทรัพยากร การจัดการปัจจัยการผลิตหมุนเวียนและการจัดการในกระบวนการผลิต โดยการใช้ความรู้และเทคโนโลยี และการส่งเสริมของกลุ่มชุมชนและเครือข่ายในด้านต่างๆ จนได้ผลลัพธ์ออกมาเป็นผลผลิตอาหารที่มีความหลากหลาย ปลอดภัยและมีคุณค่าทางโภชนาการ ซึ่งผลผลิตส่วนใหญ่มีปริมาณและคุณภาพเพิ่มขึ้น และนำผลผลิตที่ได้มาจัดการโดยการเก็บสำรอง แลกเปลี่ยน แบ่งปันและจำหน่ายทั้งแบบพึ่งตนเองและพึ่งพากันของกลุ่ม ชุมชนและเครือข่ายตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและวัฒนธรรมอีสาน นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ป่าไม้ ดินและน้ำทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและอาหารจากธรรมชาติ

คำสำคัญ : ความมั่นคงทางอาหาร / เกษตรอินทรีย์ / เกษตรกรอินทรีย์ / เกษตรกรผู้ปฏิบัติ

ABSTRACT

The purpose of this study was to investigate strategies to create food security of organic farmers in the Lower Northeast of Thailand. The target group used in study was 24 farmers at mainstay level and farmers who had had good practice in organic farming for not less than 5 years in the areas of Ubon Ratchathani, Yasothon and Amnat Charoen provinces. Of these 24 farmers selected by purposive sampling, 12 were derived from the Donmoo village organic farming school group, Khampia sub-district, Trakan Phueth Phon district, Ubon Ratchathani province and the other number of 12 from the group of rice from the value of virtues of farmers in Yasothon and Amnat Charoen provinces. The instruments used in data collection were an in-depth interview and an observation whose qualities

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี,

Doctoral Student in Regional Development Strategies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, Assistant Professor, Graduate School, Ubon Ratchathani Rajabhat University

³ อาจารย์ คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, Lecturer, Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University

were examined by experts. Data collected were analyzed by content analysis and then synthesized for the elements.

Findings of the study revealed that the strategies to create security of organic farming in the Lower Northeast in the aspects of consumption, production and resource are the processes that begin from bringing the production resources like soil and water and various circulatory inputs such as seeds, fertilizers, finance, labor and engines to use in organic production management comprising resources management, circulatory production inputs management and production processes management. In creating the organic farming, the use of knowledge and technology and the support by group, community and network in various areas are needed to derive the outputs of diverse food products which are safe and nutritious. Most of the products were increased in quantity and quality. The yields were managed by the backup storage, exchange, apportion and distribution in both forms of self-reliance and reliance on one another in the group, community and network according to the philosophy of Sufficiency Economy and Northeastern culture. In addition, there were conservations of forests, soils and water contributing to an abundance of natural resources and natural food.

Keywords : Food Security / Organic Farming / Organic Farmer / Good Practice Farmer

บทนำ

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นความมั่นคงในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับความอยู่รอดของผู้คน และสิ่งนี้ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นจากสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง วิฤตพลังงาน และการลดความสำคัญของพืชอาหารลง (วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์. 2555) มีการคาดการณ์ว่าในปี ค.ศ.2050 ประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 9,000 ล้านคน ซึ่งทำให้ปริมาณการผลิตอาหารต้องเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 70 (Godfray J. et al. 2010) แหล่งผลิตอาหารสำคัญของโลกจำเป็นต้องมีการปฏิรูปครั้งใหญ่ เพื่อให้สามารถผลิตอาหารได้อย่างเพียงพอ

ประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของโลก จึงนับได้ว่ามีความมั่นคงทางอาหารในระดับหนึ่ง แต่ก็อาจรับรองว่าความมั่นคงนี้จะยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต เพราะมีหลายปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรไทยโดยเฉพาะจากระบบเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่ปัจจุบันได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านการผลิตจากต้นทุนที่สูงขึ้นจากการต้องพึ่งปัจจัยการผลิตภายนอก และความเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีเป็นพิษที่เสี่ยงต่อการเป็นโรคต่างๆ จากข้อมูลพบว่าอัตราป่วยด้วยพิษจากสารกำจัดศัตรูพืชอยู่ระหว่าง 2-6 คน ต่อประชากร 100,000 คน (กระทรวงสาธารณสุข. 2554) ด้านทรัพยากรธรรมชาติก็พบว่าเกิดการเสื่อมสภาพซึ่งมีการประมาณว่าในแต่ละปีมีการสูญเสียธาตุอาหารในดินมูลค่าถึง 3.77 พันล้านบาท ความสมดุลของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพลดลง เกิดภาวะปนเปื้อนของสารพิษในดิน น้ำ อากาศจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมีในปริมาณมาก (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555) รวมทั้งด้านการบริโภค

จากอาหารที่มีการปนเปื้อนสารเคมี และพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปเป็นจากการนิยมซื้ออาหารจากภายนอกมาบริโภค

จากสถานการณ์ที่ได้กล่าวข้างต้นได้ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อภาคการเกษตรจากปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญคือความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรการผลิต การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมเกษตร ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น แรงงานภาคเกษตรลดลงและมีค่าเฉลี่ยอายุสูงขึ้น (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555) ทำให้ในระยะยาวประเทศไทยอาจมีปัญหามั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน จากรายงานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 และจากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่เห็นตรงกันว่า การทำเกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) ซึ่งเป็นเกษตรที่ยั่งยืนรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตรและความหลากหลายทางชีวภาพ (วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2555) ของเกษตรกรรายย่อยอาจจะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความมั่นคงทางด้านอาหาร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาจากการขาดแคลนแหล่งน้ำ ที่ดินบางส่วนขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดความรู้ด้านวางแผนการผลิต ขาดความหลากหลายในการผลิต ผลผลิตต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ไม่ค่อยนำผลผลิตในฟาร์มมาบริโภค หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงและขาดทักษะการจัดการกลุ่ม (สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. 2555) ซึ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกับความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษากลวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารในมิติของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันทำเกษตรอินทรีย์ในเชิงอนุรักษ์ที่มีการปฏิบัติครอบคลุมทั้งการสร้างความปลอดภัยด้าน

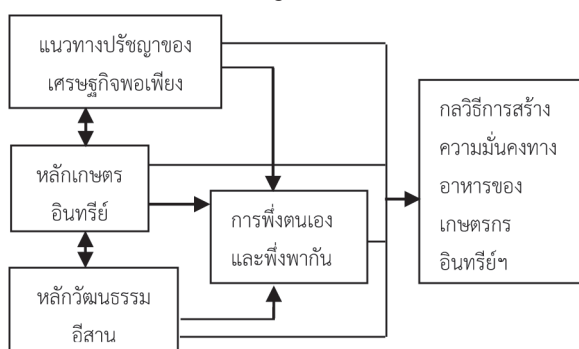
การบริโภค จากการได้มาซึ่งอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ด้วยการพึ่งตนเอง พึ่งพากัน และการแลกเปลี่ยนอย่างเพียงพอ ด้วยความพึงพอใจ มีคุณค่าทางโภชนาการ ปราศจากสารเคมีตกค้าง และสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างความมั่นคงด้านการผลิตจากการผลิตที่หลากหลายแบบอินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพและความปลอดภัยด้วยการผลิตแบบพึ่งตนเองหรือพึ่งพากัน และการสร้างความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติ จากการเข้าถึงทรัพยากรการผลิต เช่น ที่ดินและแหล่งน้ำอย่างเพียงพอ และการผลิตเป็นไปเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้มีความอุดมสมบูรณ์ปราศจากสารเคมีตกค้าง เกิดความสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เกื้อหนุนกับการผลิต เพื่อได้แนวทางที่เป็นประโยชน์ให้กับเกษตรกรทั่วไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้จากการประยุกต์แนวคิดความมั่นคงทางอาหารขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (วีรลพัชร ประเสริฐศักดิ์. 2555) แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันและการมีความรู้ในการบริโภค การผลิตและการใช้ทรัพยากร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555) หลักเกษตรอินทรีย์ (วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2555) และแนวคิดการพึ่งตนเอง (Galtung. 1980) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อศึกษากลวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นวิธีการดำเนินวิจัยจึงมีกลุ่ม

เป้าหมาย เครื่องมือที่ใช้ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้คือ

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจงจำนวน 24 คน เพื่อการศึกษาเชิงลึก โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกจากเกษตรกรในระดับแกนนำ และเกษตรกรผู้ปฏิบัติจริงได้รับการยอมรับเป็นปราชญ์ชาวบ้านและมีแปลงเกษตรสาธิตเป็นศูนย์เรียนรู้ ประกอบด้วยกลุ่มโรงเรียนเกษตรอินทรีย์บ้านดอนหม้อ อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่รวมตัวกันตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เพื่อฝึกอบรมการทำเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรทั่วไป จำนวน 12 คน และกลุ่มชาวคุณค่า ขาวนาคุณธรรม จังหวัดยโสธร และจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่มีการรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งเพื่อดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและมีศูนย์เรียนรู้ในการอบรมเกษตรกรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรทั่วไป จำนวน 12 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ในประเด็นของทรัพยากรการผลิต ปัจจัยการผลิตหมุนเวียน การจัดการทรัพยากร ปัจจัยการผลิตหมุนเวียนและกระบวนการผลิต ความรู้และเทคโนโลยี การส่งเสริมของกลุ่ม ชุมชนและเครือข่ายในด้านต่างๆ แนวทางในการดำเนินชีวิต ผลผลิตที่ได้ การจัดการผลผลิต ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและอาหารจากธรรมชาติ ควบคุมการสังเกตสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหารและการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งเครื่องมือสร้างจากแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและผลการศึกษาศาสาณการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและปรับปรุงแก้ไข ก่อนนำไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 24 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการไปเข้าอยู่ในพื้นที่และพักอาศัยอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นต่างๆตามเครื่องมือควบคุมกับการสังเกตลักษณะของพื้นที่การเกษตร ทรัพยากรการผลิต ปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิตและการใช้ชีวิตประจำวันด้วยตัวผู้วิจัยเองทุกกรณีและเก็บข้อมูลร่วมกับผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพบางกรณี

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งประกอบด้วยการจัดระเบียบข้อมูล การแสดงข้อมูลและการสร้างข้อสรุป ติความผลที่ได้ตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือ จากนั้นนำผลการวิเคราะห์มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น นำองค์ประกอบที่ศึกษามาสังเคราะห์และนำเสนอเป็นกระบวนการกลวิธี การสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่ากลวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้คือ

1. ทรัพยากรการผลิตและปัจจัยการผลิต ภูมิประเทศมีทรัพยากรการผลิตดินและน้ำและมีปัจจัยการผลิตหมุนเวียนต่างๆประกอบด้วยเมล็ดพันธุ์ อินทรีย์วัตถุ เงินทุน แรงงาน และเครื่องจักรที่มาจากฟาร์มของตนเองในการได้มาอย่างเพียงพอกับการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน
2. ความรู้และเทคโนโลยี มาจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการร่วมกับความรู้ที่ได้จากการอบรม การแลกเปลี่ยน การศึกษา การทดลองและการสังเกต
3. การส่งเสริมของกลุ่ม ชุมชนและเครือข่าย ด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต การวิจัยเพื่อพัฒนาพันธุ์พืช การแก้ปัญหา การจัดการด้านการผลิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ การตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดหาแหล่งทุนในรูปแบบธนาคารชุมชน การสำรองผลผลิตในรูปแบบธนาคารข้าวเพื่อช่วยเหลือสมาชิก การแบ่งปันแลกเปลี่ยนผลผลิต การบริโภคตามหลักโภชนาการและการจำหน่ายผลผลิต
4. การจัดการทรัพยากรการผลิต ได้แก่ การจัดการทรัพยากรดิน มีทั้งการวางตำแหน่งและชนิดกิจกรรมโดยพิจารณาจากสภาพของพื้นที่ แหล่งน้ำ การเกื้อกูลกันและความสะดวก และการจัดการดิน ให้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยการเติมอินทรีย์วัตถุ การจัดการทรัพยากรน้ำด้วยการขุดสระ ขุดเจาะบ่อบาดาล การใช้ระบบสปริงเกอร์หรือท่อน้ำหยด การพิจารณาความชื้นที่หลงเหลืออยู่ในดิน การใช้วัสดุคลุมดินเพื่อรักษาความชื้น รวมทั้งการป้องกันและบำบัดการปนเปื้อนสารเคมีจากภายนอก ทำให้ทรัพยากรดินและน้ำในพื้นที่การผลิตอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ

5. การจัดการปัจจัยการผลิตหมุนเวียน ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ที่ผลิตเองโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประยุกต์กับความรู้ใหม่ อินทรีย์วัตถุจัดการโดยใช้อย่างหลากหลายซึ่งส่วนใหญ่ผลิตเองและใช้อย่างเหมาะสมตามช่วงเวลาและชนิดของพืช การจัดการเงินทุนโดยการทำบัญชีรับจ่ายครัวเรือนเพื่อการใช้จ่ายอย่างเหมาะสม การจัดการแรงงานโดยใช้วิธีแลกเปลี่ยน เปลี่ยนวิธีการผลิตใช้เครื่องจักรทดแทน ส่วนการว่าจ้างมีการวางแผนโดยพิจารณาจากความคุ้มค่า

6. การจัดการในกระบวนการผลิต ได้แก่ การจัดการในแต่ละกิจกรรมซึ่งเป็นการผลิตอย่างหลากหลายหรือผสมผสาน ได้แก่ การปลูกข้าว มีทั้งปลูกตามความต้องการของตลาดและเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งมีการวางแผนตั้งแต่การเตรียมดิน เตรียมน้ำ และนำปัจจัยการผลิตหมุนเวียนมาใช้้อย่างเหมาะสมร่วมกับความรู้ ประสบการณ์และดูแลด้วยความเอาใจใส่ การปลูกพืชผักผลไม้ มีทั้งปลูกในแปลงนาออกฤดูกาลและปลูกในแปลงเฉพาะซึ่งมีการจัดการน้ำและการดูแลศัตรูพืชเป็นพิเศษ และการเลี้ยงสัตว์เช่นโค กระบือและสุกร สัตว์ปีกจำพวกเป็ด ไก่ มีทั้งเลี้ยงด้วยหัวอาหารและปล่อยตามธรรมชาติ และปล่อยให้เลี้ยงตามธรรมชาติ และการจัดการในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ซึ่งได้แก่วัชพืช มีทั้งการไถกลบ ควบคุมด้วยระดับน้ำ ใช้เครื่องตัดหญ้าและคนในการถอน เป็นอาหารสัตว์และใช้วัสดุธรรมชาติคลุมดิน ส่วนโรคและแมลงศัตรูพืช นั้นมีทั้งการทำให้พืชแข็งแรงโดยใช้เมล็ดพันธุ์และอินทรีย์วัตถุที่มีคุณภาพเลือกช่วงเวลาปลูกและชนิดของพืชที่เหมาะสม และการป้องกันโดยใช้น้ำส้มควันไม้ น้ำหมักสมุนไพร การไม่ผลิตแบบซ้ำซาก การรักษาสมาคมของระบบนิเวศน์ ปลูกพืชที่มีสารหรือกลิ่นที่มีคุณสมบัติขับไล่หรือล่อแมลง ปลูกอย่างหลากหลายแบบผสมผสาน และการใช้สารชีวภาพ

7. การดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ได้แก่ การใช้ชีวิตหรือปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการทำเกษตรอินทรีย์ที่เน้นการพึ่งตนเอง กินอยู่แบบเรียบง่าย ประหยัด ไม่สร้างหนี้สินที่เกินตัวและไม่ก่อให้เกิดรายได้ และทำบัญชีรับจ่ายครัวเรือน และวัฒนธรรมอีสานที่ดั้งเดิม เช่น การแลกเปลี่ยน แบ่งปันอาหาร การบริโภคที่เรียบง่าย การมีแหล่งที่มาของอาหารจากการผลิตหรือแสวงหาจากธรรมชาติภายในท้องถิ่น การสำรองผลผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอก่อนจำหน่ายและการแลกเปลี่ยนแรงงาน

8. ผลผลิตที่หลากหลาย ได้แก่ ข้าว พืชผักผลไม้และผลิตภัณฑ์จากสัตว์เพื่อการบริโภคและจำหน่าย จากการผลิตข้างต้นทำให้ได้มาซึ่งอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณค่า จากการบริโภคอาหารที่ผลิตและแสวงหาจากธรรมชาติในสภาพแวดล้อมไม่มีสารเคมี

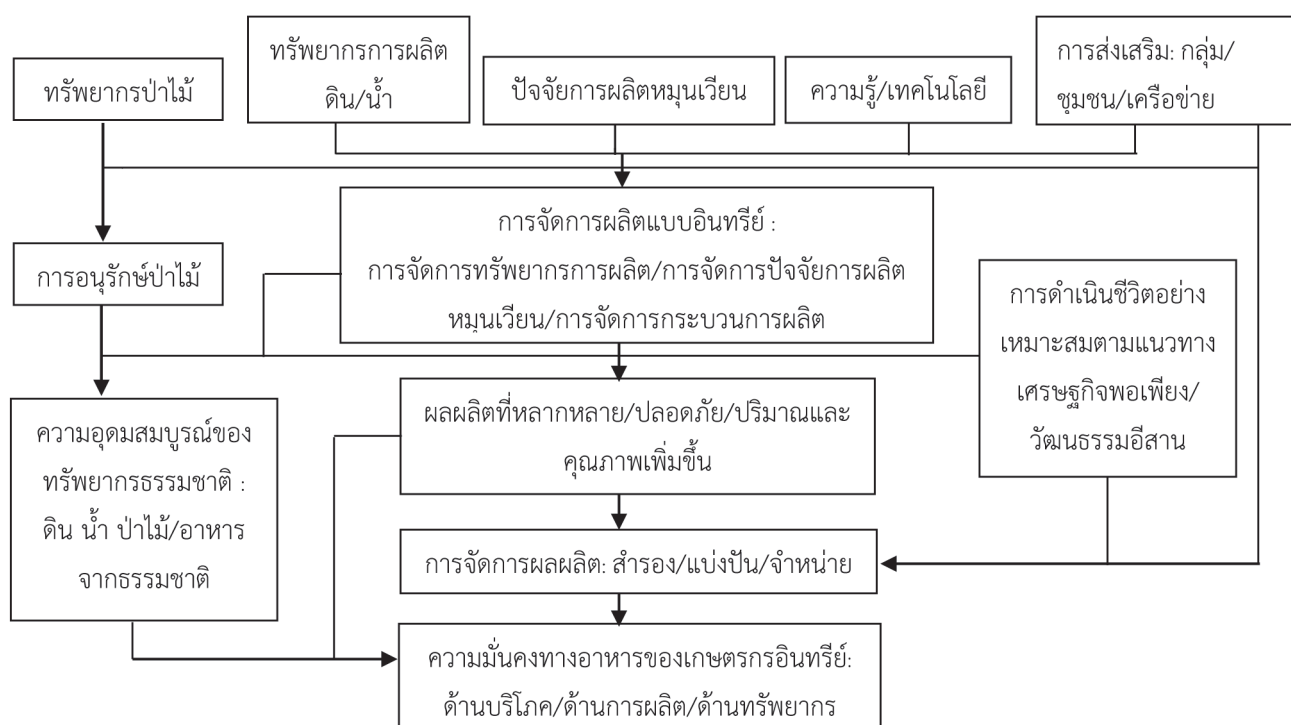
ปนเปื้อน และผลผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณเพิ่มขึ้นหลังพ้นจากระยะปรับเปลี่ยนเป็นแบบอินทรีย์ใน 3 ปีแรก

9. การจัดการผลผลิต ได้แก่ การสำรองผลผลิต แบ่งเป็นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 1 ปี และเพื่อเป็นเมล็ดพันธุ์ การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันผลผลิต ซึ่งมีทั้งในหมู่เครือญาติ เพื่อนบ้าน ภายในกลุ่มและภายในชุมชน และการจำหน่ายผลผลิต ได้แก่ การจำหน่ายให้กลุ่มที่รับซื้อในราคาสูงกว่าทั่วไป ซึ่งกลุ่มได้นำไปจำหน่ายต่อทั้งในรูปข้าวเปลือกและแปรรูปเป็นข้าวสารกับเครือข่ายและลูกค้าทั่วไป และการจำหน่ายด้วยตนเองทั้งในรูปข้าวเปลือกและข้าวสารซึ่งมีสมาชิกจำนวนมากสร้างตลาดและช่องทางการจัดจำหน่ายเองเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มส่วนพืชผักนั้นส่วนใหญ่จำหน่ายเองในชุมชนและตลาดเฉพาะ (ผลผลิตอินทรีย์) ที่สามารถกำหนดราคาเองได้หรือจำหน่ายกับ

บริษัทที่รับซื้อพืชผักอินทรีย์ที่ได้ราคาสูงกว่าทั่วไป

10. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและอาหารจากธรรมชาติ โดยการจัดการอนุรักษ์ป่าและต้นไม้ในพื้นที่ของตนเองและร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนให้คงสภาพเดิมพร้อมทั้งปลูกเพิ่มและการจัดการผลิตแบบอินทรีย์ในเชิงอนุรักษ์จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำและป่าไม้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลของระบบนิเวศ เป็นที่มาของอาหารจากธรรมชาติเช่น เห็ด พืชผัก ปลูก กบ เป็นต้น ทั้งในพื้นที่ตนเองและพื้นที่ สาธารณะที่มีความหลากหลายและปลอดภัย

ผลการศึกษาทบทวนวิถีการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กลยุทธ์การสร้าง ความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาทบทวนวิถีการสร้าง ความมั่นคงของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีข้อค้นพบที่น่าสนใจต่อการอภิปรายผลได้ดังนี้คือ

1. ทรัพยากรการผลิตและปัจจัยการผลิตหมุนเวียน ทรัพยากรการผลิตประกอบดินและน้ำ ส่วนปัจจัยการผลิตหมุนเวียนประกอบด้วยเมล็ดพันธุ์ อินทรีย์วัตถุหลากหลายชนิด

เงินทุน แรงงานและเครื่องจักร ส่วนใหญ่เกษตรกรได้มาจากการพึ่งตนเองเป็นหลัก ร่วมกับการพึ่งพากัน เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคอย่างเพียงพอในครัวเรือนและขยายผลถึงการแลกเปลี่ยนแบ่งปันและการจัดจำหน่าย ซึ่งเป็นความต้องการพึ่งตนเองเพื่อลดต้นทุนการผลิตและค่าใช้จ่ายด้านอาหาร สอดคล้องกับการศึกษาของ ปรัชญา สิงห์พันธ์ (2556) ที่พบว่าการทำเกษตรอินทรีย์ของหมู่บ้านกุดหินและดอนผึ่ง จังหวัดยโสธรเป็นการทำเกษตรที่เน้นการพึ่งตนเองและพึ่งพากัน

ในด้านแรงงาน มีการผลิตเมล็ดพันธุ์และปุ๋ยหมักชีวภาพเอง รวมทั้งมีที่ดินและแหล่งน้ำอย่างเพียงพอกับการเพาะปลูก

2. ความรู้และเทคโนโลยี เพราะแค่ปัจจัยการผลิตที่กล่าวมาแล้วนั้นยังไม่เพียงพอต้องมีการใช้ความรู้และเทคโนโลยีที่ได้รับร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาประยุกต์และทดลองใช้อย่างเหมาะสมกับตนเองเพื่อที่จะนำไปสู่การจัดการในการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการศึกษาของ Bennet & Franzel (2013) ที่พบว่า การปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ต้องอาศัยความรู้ เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการทางนิเวศวิทยา ซึ่งนำไปสู่การทดลองปฏิบัติใหม่ๆ รวมทั้งมีการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์

3. การส่งเสริมของกลุ่ม ชุมชนและเครือข่าย การรวมกันเป็นกลุ่ม ชุมชนและเครือข่ายที่เข้มแข็งทำให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีได้อย่างกว้างขวาง เพิ่มความสะดวกในการเข้ามาส่งเสริมจากองค์กรต่างๆ ทำให้เกิดการพึ่งพากันในด้านต่างๆ เพิ่มอำนาจต่อรองในการซื้อปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิต รวมทั้งเป็นการสร้างพลังใจให้กันและกันเนื่องจากการปฏิบัติที่สวนกระแสสังคม สอดคล้องกับการศึกษาของ Nicolayson (2012) ที่พบว่าอินเดียมีกลุ่มองค์กรเอกชนชื่อ Navdanya และ Kheti Virasat เสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกให้การทำเกษตรแบบยั่งยืน ด้วยการฝึกอบรมให้ความรู้ในการทำปัจจัยการผลิต การปลูกที่เหมาะสม ให้อาหาร สร้างแรงจูงใจ มีการสำรองเพื่อบริโภคยามฉุกเฉิน และมีเครือข่ายในการรับซื้อผลผลิตในราคาที่สูงกว่าทั่วไป และการศึกษาของ รุ่งฤดี รัตนวิไล (2556) ที่พบว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรอินทรีย์ทำให้เกิดการร่วมกันในการวางแผนการผลิต การตลาด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ช่วยกันวิเคราะห์ปัญหาและหาแนวทางแก้ไข

4. การจัดการทรัพยากรการผลิต ทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านทรัพยากรและด้านการผลิตที่ส่งผลต่อความมั่นคงด้านการบริโภค แบ่งเป็นการจัดการทรัพยากรดิน มีทั้งการจัดการพื้นที่การผลิตด้วยการวางแผนและชนิดกิจกรรมอย่างเหมาะสมกับการจัดการดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ การจัดการทรัพยากรดินที่ดีจะทำให้การผลิตในแต่ละกิจกรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตอบสนองความต้องการบริโภคและตลาด รวมทั้งทำให้เกิดความยั่งยืนใน การใช้ทรัพยากรการผลิตและเป็นไปตามมาตรฐาน สอดคล้องกับแนวคิดของ วิฑูรย์ ปัญญากุล (2555) ที่กล่าวว่าระบบเกษตรอินทรีย์จะช่วยเพิ่มอินทรีย์วัตถุในดินอย่างต่อเนื่อง การไม่ใช้สารเคมีจะทำให้สิ่งมีชีวิตในดินคงอยู่และทำหน้าที่ย่อยสลายอินทรีย์วัตถุเพื่อปลดปล่อยธาตุอาหารสำคัญไปยังพืช การจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามมาตรฐานอินทรีย์ที่ทำให้มีใช้

อย่างเพียงพอ และไม่เกิดการปนเปื้อนสารเคมีที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดของ วิฑูรย์ ปัญญากุล (2555) ที่กล่าวว่าระบบ เกษตรอินทรีย์มีบทบาทสำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำที่ผ่านการใช้จากภาคการเกษตรทั่วไปที่มักจะมีมลพิษและสารเคมีปนเปื้อนในปริมาณสูงส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการจัดการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการวางแผน การทำการเกษตรอย่างเหมาะสมโดยคำนึงถึงทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ และยังเกื้อหนุนให้การใช้น้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จากการปรับปรุงโครงสร้างดินด้วยอินทรีย์วัตถุทำให้สิ่งมีชีวิตในดินเพิ่มขึ้นส่งผลให้ดินอุ้มน้ำได้มากขึ้น และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยการอนุรักษ์ทำให้เกิดการคงอยู่ของป่าไม้นานาซึ่งประโยชน์ในด้านต่างๆ ทั้งต่อตนเองและชุมชน โดยเฉพาะแหล่งอาหารตามธรรมชาติ

5. การจัดการปัจจัยการผลิตหมุนเวียน เป็นการจัดการที่เน้นการพึ่งตนเองได้แก่ การจัดการเมล็ดพันธุ์ด้วยการผลิตและเก็บรักษาด้วยตนเองทำให้ได้เมล็ดพันธุ์คุณภาพเหมาะสมกับการเจริญเติบโตในท้องถิ่นทนทานต่อความแห้งแล้งรวมทั้งโรคพืชและแมลง การจัดการอินทรีย์วัตถุ ด้วยการใช้อินทรีย์วัตถุที่ผลิตเองอย่างหลากหลายและมีคุณภาพ ส่งผลให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีสารอาหารจำเป็นที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตและสร้างความแข็งแรงให้กับพืช รวมทั้งเพื่อลดต้นทุนการผลิต การจัดการเงินทุน ด้วยการทำบัญชีรับ-จ่ายทำให้เกิดความมีวินัยในการใช้จ่ายและนำไปวิเคราะห์เพื่อการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ส่วนการมีสถาบันการเงินของกลุ่มหรือชุมชนทำให้เกิดการพึ่งตนเอง สมาชิกมีโอกาสลงทุนเพิ่มในสิ่งที่ก่อให้เกิดรายได้ รวมทั้งมีความสะดวกในการกู้ยืมและการออม การจัดการแรงงาน ด้วยการแลกเปลี่ยน การใช้เครื่องจักรทดแทน การปรับรูปแบบและช่วงเวลาในการผลิตจะสามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงานและลดค่าใช้จ่าย สอดคล้องกับการศึกษาของ ปรัชญา สิงห์พันธ์ (2556) ที่พบว่า การทำเกษตรอินทรีย์ที่เน้นการพึ่งตนเองนั้นเกษตรกรจะผลิตพันธุ์ข้าวและพืชผักเอง และทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองอย่างหลากหลาย มีรายได้หลักจากการจำหน่ายข้าวเป็นเงินทุนในการทำเกษตรและมีสถาบันวิสาหกิจชุมชนเป็นแหล่งเงินกู้ มีการใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักและมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกับเพื่อนบ้านหรืออาจว่าจ้างถ้าแรงงานมีไม่เพียงพอ รวมทั้งมีการนำเครื่องจักร (รถไถนา) ของตนเองมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง

6. การจัดการในกระบวนการผลิต ได้แก่ การจัดการในแต่ละกิจกรรมด้วยผลิตแบบอินทรีย์อย่างหลากหลายหรือผสมผสานทำให้ได้มาซึ่งผลผลิตอาหารอย่างครบถ้วนเพียงพอ

และปลอดภัยกับการบริโภคในครัวเรือนทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารด้านการบริโภค และถ้าขยายผลถึงการจำหน่ายก็จะทำให้ลดความเสี่ยงด้านราคา เกิดรายได้หมุนเวียนจากผลผลิตที่ออกต่างช่วงเวลากัน สอดคล้องกับการศึกษาของ Nicolayson (2012) ที่พบว่า เกษตรกรอินทรีย์ในอินเดียมีความมั่นคงทางอาหารสูงกว่าเกษตรกรทั่วไป จากการบริโภคที่สมดุลเพราะมีผลผลิตที่หลากหลายอย่างเพียงพอ การจัดการในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่ใช้วิธีการป้องกันมากกว่าแก้ไข ด้วยการทำให้พืชมีความแข็งแรง ด้านทานโรคและแมลง จัดสิ่งแวดล้อมให้ไม่เอื้ออำนวยกับการคงอยู่ของสิ่งที่เป็นศัตรูพืชร่วมกับการแก้ไขด้วยวิธีที่เป็นแบบชีวภาพ เพื่อสร้างสมดุลในระบบนิเวศให้พืชมีภูมิคุ้มกันด้านการเลือกพันธุ์ท้องถิ่นที่มีความต้านทานโรคและแมลง การปลูกพืชหมุนเวียน การเกษตรกรรม การจัดการระบบนิเวศในฟาร์มให้เอื้ออำนวยต่อการขยายพันธุ์ของศัตรูธรรมชาติ การสร้างระบบนิเวศในฟาร์มให้หลากหลาย การขยายพันธุ์ศัตรูธรรมชาติ การให้สัตว์ควบคุมวัชพืช และการใช้วิธีกล

7. การดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ได้แก่ การปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง จึงมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้มีชีวิตที่มั่นคงและมีสุขภาพและสอดคล้องกับบริบทของเกษตรกรในการทำให้เกิดการพึ่งตนเอง พึ่งพากัน ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันในการใช้ชีวิต และการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอีสานก็มีหลายประการสอดคล้องกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรเช่น การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันอาหาร การแลกเปลี่ยนแรงงาน การบริโภคที่เรียบง่าย การมีแหล่งที่มาของอาหารจากการผลิตหรือแสวงหาจากธรรมชาติภายในท้องถิ่น การสำรองผลผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอ ก่อนจำหน่ายและการแลกเปลี่ยน สอดคล้องกับการศึกษาของ Chantalakhana & Falvey (2010) ที่พบว่า หลักของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาใช้กับเกษตรกรคือความพอประมาณที่พิจารณาจากความจำเป็นและปัญหา ประสิทธิภาพในการผลิต ทรัพยากรที่มีอยู่ เป้าหมายหลักและเงื่อนไขของเวลา ความมีเหตุผล ด้วยการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ได้ผลผลิตที่เหมาะสมไม่ใช่มากที่สุดและเน้นการพึ่งตนเองด้วยวิธีการที่เหมาะสม และการมีภูมิคุ้มกันในตัวเอนในด้านการกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านคุณธรรมและจิตวิญญาณ ควบคู่กับการมีความรู้และข้อมูลที่สอดคล้องกับภูมิปัญญา

8. ผลผลิตที่หลากหลาย ระบบเกษตรอินทรีย์นั้นให้ความสำคัญกับการผลิตที่หลากหลายซึ่งทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองจากการมีอาหารบริโภคอย่างครบถ้วนและมีคุณค่าทางโภชนาการ

รวมทั้งลดความเสี่ยงจากความผันผวนด้านราคาจากการจำหน่ายพืชเชิงเดี่ยวสอดคล้องกับการศึกษาของ Thiengkamol (2011) ที่พบว่าสำหรับชุมชนเกษตรแล้วความมั่นคงทางอาหารเป็นเรื่องที่ทุกครอบครัวมีความปลอดภัยและเพียงพอต่อการบริโภคอย่างมีโภชนาการด้วยระบบอาหารที่พึ่งตนเอง และผลผลิตที่ได้ก็มีคุณภาพปลอดภัยจากผลิตแบบอินทรีย์ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิฑูรย์ ปัญญากุล (2555) กล่าวว่าอาหารที่มาจากการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์จึงมีความปลอดภัยกว่าการเกษตรแบบทั่วไป แม้แต่ปุ๋ยเคมีที่คิดว่าปลอดภัยก็มีธาตุไนโตรเจนในรูปสารไนเตรทที่เป็นสารกระตุ้นให้เกิดโรคมะเร็ง และควมมีคุณค่าทางโภชนาการของผลผลิตก็สูงกว่าจากการมีปริมาณน้ำในผลผลิตต่ำส่งผลให้ผลผลิตมีวิตามินและแร่ธาตุสูงกว่า รวมทั้งคุณภาพและปริมาณของผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจากกระบวนการผลิตที่เน้นการบำรุงดิน การจัดการน้ำให้มีความเพียงพอ การเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ การใช้อินทรีย์วัตถุที่มีคุณภาพอย่างเหมาะสมตามช่วงเวลา และการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดีทำให้พืชเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงสมบูรณ์ สอดคล้องกับการศึกษาของ Bennet & Franzel (2013) ที่พบว่าผลผลิตจากการทำเกษตรอินทรีย์จะสูงกว่าทั่วไปในเชิงน้ำหนักส่งผลให้มีความมั่นคงทางอาหารเพิ่มขึ้น

9. การจัดการผลผลิต ได้แก่ การสำรองผลผลิต จากวิถีชีวิตของเกษตรกรอีสานจะนิยมการพึ่งตนเองด้วยเก็บสำรองผลผลิตที่ได้เพื่อการบริโภคและการผลิตเงินเพียงพอในฤดูกาลหน้า และพึ่งพากันด้วยระบบสำรองของกลุ่ม นับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง หมู่กลุ่มและชุมชน การแลกเปลี่ยนและแบ่งปันผลผลิต เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้านการบริโภคในลักษณะของการเกื้อกูลกันที่นอกจากจะทำให้ได้มาซึ่งอาหารอย่างหลากหลายแล้วยังทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ Seubsman, Kelly & Sleight (2013) ที่พบว่าชาวชนบทอีสานให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์และพึ่งพากันกับเพื่อนบ้าน และมีการแบ่งปันอาหารกันภายในชุมชน และจำหน่ายผลผลิต ได้ราคาสูงกว่าทั่วไปจากการที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือด้วยการได้รับรองมาตรฐานอินทรีย์ซึ่งผลิตในเชิงอนุรักษ์จากกลุ่มเกษตรกรที่มีคุณธรรมและความซื่อสัตย์ ร่วมกับกระบวนการผลิตที่พึ่งตนเองทำให้สามารถลดต้นทุน และดินก็มีการปรับปรุงสภาพส่งผลให้ผลผลิตมีปริมาณและคุณภาพเพิ่มขึ้น รวมทั้งจากการผลิตอย่างหลากหลายที่สามารถสร้างรายได้หมุนเวียน จึงทำให้มีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับในอดีต สอดคล้องกับการศึกษาของ Bennet & Franzel (2013) ที่รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาในแอฟริกาและอเมริกาใต้ มาสังเคราะห์พบว่า

การเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น มากขึ้น จากรายได้เพิ่มขึ้น ผลผลิตที่มากขึ้น และได้ราคาสูงขึ้น และสอดคล้องกับการศึกษาของ รุ่งฤดี รัตนวิไล (2556) ที่พบว่า เกษตรกรอินทรีย์ส่วนใหญ่จะนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคในครัวเรือน แบ่งปันเพื่อนบ้าน ส่วนที่เหลือนำไปจำหน่ายในนามของกลุ่ม ซึ่งสามารถขายได้ในราคาที่เหมาะสมและสูงกว่าราคาตลาด รวมทั้ง มีความยุติธรรม มีการช่วยเหลือกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย และมีการหาช่องทางการตลาดใหม่ ๆ

10. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและอาหารจากธรรมชาติ จากการปฏิบัติในเชิงอนุรักษ์ที่เป็นมิตรกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นทั้งพืชและสัตว์สอดคล้องกับการศึกษาของ ปัทมาภรณ์ รัตนบุรี (2555) ที่พบว่า ชาวอีสานมีแหล่งอาหารที่หาได้ง่าย จากธรรมชาติใกล้ตัวและบริโภคตามฤดูกาล จึงมีความตระหนักรู้ ถึงความสำคัญของแหล่งอาหาร ทำให้ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้มีการบริโภคอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. เกษตรกรทั่วไปควรหันมาทำเกษตรอินทรีย์แบบหลากหลายหรือผสมผสานเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร และ

ลดความเสี่ยงในด้านต่างๆ จากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบใช้สารเคมี

2. เกษตรกรทั่วไปควรมีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งเพื่อการแลกเปลี่ยนกันในด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองและความสะดวกในการส่งเสริมจากองค์กรต่างๆ

3. เกษตรกรทั่วไปควรมีการแสวงหาความรู้และเทคโนโลยีเพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตของตนเอง

4. เกษตรกรควรมีการจัดการผลผลิตโดยการสำรองไว้ใช้ในฤดูกาลหน้า

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยและพัฒนารูปแบบกลวิธีการสร้างความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเพื่อนำไปเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

2. ควรวิจัยเรื่องการผลิตแบบครบวงจรหรือการสร้างตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) ของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการยกระดับทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรทั่วไป

3. ควรวิจัยเรื่องการปรับตัวในการอยู่รอดของเกษตรกรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและสภาพอากาศ รวมทั้งการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข. (2554). *การสาธารณสุขไทย 2551-2553*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- ปัทมาภรณ์ รัตนบุรี. (2555). *การบริโภคอาหารของชาวอีสานตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปรัชญา สิงห์พันธ์. (2556). *ศักยภาพของชุมชนต่อการพึ่งตนเองบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาเปรียบเทียบการทำเกษตรอินทรีย์ บ้านกุดหิน อำเภอกุดชุม กับบ้านดอนผึ้ง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รุ่งฤดี รัตนวิไล. (2556). *การวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยส่งเสริมความสำเร็จด้านการผลิตและการตลาดในการผลิตพืชเกษตรอินทรีย์ระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับเกษตรกรรายย่อยในจังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2555). *ความรู้เบื้องต้นเกษตรอินทรีย์*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- วิรัชพร ประเสริฐศักดิ์. (2555). *แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร*. สืบค้นเมื่อ กุมภาพันธ์ 2556, จาก www.polsci.tu.ac.th.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร. (2555). *เอกสารวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 102 พฤศจิกายน 2555*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

- Bennet, M. & Franzel, S. (2013). Can organic and resource-conserving agriculture improve livelihoods?: A synthesis. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 11(3), 193-215.
- Chantalakhana, C. & Falvey, L. (2010). *Small holder development through sufficiency economy*. Laguna : SARCA.
- Galtung, J. (1980). *Self-reliance: A strategy for development*. London : Villiers Publication.
- Godfray, J. et al. (2010). Food security: The challenge of feeding 9 billion people. *Science*, 327(5967), 812-818.
- Nicolayson, A. M. (2012). *Empowering small farmers in India through organic agriculture and biodiversity conservation*. USA : University of Connecticut.
- Seubsman, S., Kelly, M. & Sleight, A. (2013). The sufficiency economy and community sustainability in rural northeastern Thailand. *Asian Culture and History*, 5(2), 57-65.
- Thiengkamol, N. (2011). Development of a food security management model for agriculture community. *Canadian Social Science*, 7(5), 162-166.

Translated Thai References

- Bureau of Agricultural Economic Research. (2012). *The paper of agricultural economic research no.102, November 2012*. Bangkok : Office of Agricultural Economics, Ministry of Agriculture and Cooperative. [in Thai]
- Ministry of Public Health. (2011). *Public health of Thailand 2008-2010*. Bangkok : The War Veterans Organization Publishing. [in Thai]
- Office of the National Economic and Social Development Board (NESDB). (2012). *The national economic and social development plan no.11, 2012-2016*. Bangkok : NESDB. [in Thai]
- Panyakul, V. (2012). *Introduction to organic agriculture*. Bangkok : Earth Net Foundation. [in Thai]
- Prasertsak, V. (2012). *The Concept and Definition of Food Security*. Retrieved on February 2013, from www.polsci.tu.ac.th. [in Thai]
- Rattanaburee, P. (2012). *The food consumption of northeastern people according to the Sufficiency Economy Philosophy* (Unpublished master's thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Bangkok, Thailand. [in Thai]
- Rattanawilai, R. (2013). *A comparative analysis of critical success factors of production and marketing for the organic agriculture crops between the farmers group's members and the small farmers in Chachoengsao province* (Unpublished master's thesis). Sukhothai Thammathirat Open University. Bangkok, Thailand. [in Thai]
- Singphan, P. (2013). *Community potential for self-reliance based on the Sufficiency Economy Philosophy : The comparative case studies of organic agriculture between Kut Hin village in Kut Chum district and Don Phueng village in Maha Chana Chai district, Yasothon province* (Unpublished master's thesis). Ramkhamhaeng University, Bangkok, Thailand. [in Thai]